

Az 1990-es évek a Dél-Alföldről szemlélve

Klonkai László¹

A regionális különbségek az Európai Unió csatlakozás napirendre kerülésével megnövekedett jelentőséget, új tartalmat nyertek. Magyarország régiói közül a Dél-Alföld területileg a legnagyobb és a második legnépesebb régió. Gazdaságilag fejletlen és elmaradottsága a fejlettebb régióktól növekvő. A gazdasági növekedés alapvető tényezői tekintetében a régiók rangsorában rendre az utolsó helyek egyikét foglalja el. Alacsony a munkaerő iskolázottsága, kevés a beruházás, nem jön ide a külföldi tőke. Kifejezetten kedvezőtlen a térség gazdasági szerkezete, nagy súlyt képviselnek a fejlődésképtelen vagy mérsékelt növekedést mutató ágazatok. A kedvezőtlen gazdasági eredmények alacsony jövedelmet, alacsony nyugdíjat nyújtanak a régió lakóinak és ennek hatása érzékelhető a háztartások különféle javakkal való ellátottságában és felszereltségében. A gazdaság állapota, a jövedelmi helyzet, az életkörülmények alakulása áttételesen kedvezőtlen hatással van a demográfiai mutatókra is.

A térség felzárkóztatása azt kíváná, hogy felismerésre kerüljenek a fejlődést szolgáló lépések, szakítani kellene a kialakult helyzetet eredményező, hagyományos ágazatokban való gondolkozással és a Dél-Alföldnek szóló speciális fejlesztési programot kellene kialakítani.

Kulcsszavak: regionális különbségek, területfejlesztés, Dél-Alföld

1. Bevezetés

Egy ország településeiből különféle rendező elvek szerint képezhetünk területi egységeket. A nemzetközi gyakorlathoz igazodó, nagyságrenden alapuló hierarchikus csoportosítás egyes lépcsőfokai: kistérség, megye és a régió. A területi elv alapján kialakított településcsoportokhoz statisztikák rendelhetők és e statisztikák megmutatják a képzett területi egységek:

- eltérő nagyságrendjét,
- eltérő színvonalát, fejlettségét,
- fejlődésének eltérő irányát és ütemét.

Az elért fejlettségi színvonalban, az eltérő fejlődési lehetőségekben jelentős szerepe van az egyes területi szintek tartalmi összetételének, annak hogy milyen elemeket találunk ott és milyen arányban. Magyarországon a térségekben, területi egységekben történő gondolkodás alapvetően az évezredes megyerendszeren alapul,

¹ Klonkai László, igazgató, KSH Csongrád Megyei Igazgatósága (Szeged)

mind a kistérség, mind a régió ehhez mérten új léptéket jelent, amiben meg kell tanulnunk eligazodni, és amihez alkalmazkodnunk kell.

A régiós megközelítés nem új dolog, már néhány évtizede folynak kísérletek a régiók elhatárolására, a régióközpontok kijelölésére, azonban Európai Uniós csatlakozásunk napirendre kerülése folytán megnövekedett jelentőséget, új tartalmat nyert. Elég csak arra utalni, hogy az Európai Unió régiós szinten elemez, értékkel és dönt, régiók szintjén törekszik a kiegyenlítésre és ennek érdekében jelentős nagyságrendben programokat finanszíroz, támogatásokat nyújt. Magyarországon az emberek megyékben gondolkoznak, valójában nincs még régió-tudatunk. Pl. arra a kérdésre, hogy valaki honnan származik, vagy hol él, még elképzelhetetlen egy olyan válasz: a dél-alföldi régióból. Ismerünk szabolcsi almát, hevesi dinnyét, de egyetlen olyan termékünk sincs, amit valamelyik régió nevével kötnénk össze a köznapi beszéd szintjén.

Át kell térnünk a régióban történő gondolkodásra. Jelenleg nincs régióképünk, régió ismeretünk. Sok meglepetést rejt a régiók összemérése nem csupán az átlag állampolgár, hanem a szakemberek számára is. A statisztika az információk régiónkénti közzétételével, elemzésével elősegítheti, generálhatja a régiótudatot.

Csongrád más képet mutat a megyék között, mint Dél-Alföld a régiók között. Megyénk a statisztikai adatok (pl. népesség, terület stb.) nagyságrendjét tekintve közepes helyet foglal el, viszont a népességszámra vetített fejlettségi és színvonalmutatók az ország Dunától keletre eső részében itt a legmagasabbak, a legjobbak, és több dunántúli megyét is megelőznek.

Amennyiben a dél-alföldi régiót alkotó három megye, Bács-Kiskun, Békés és Csongrád együttes adatait tesszük vizsgálat tárgyává – márpedig a jövőben ez a szint, a régiók szintje válik elsődlegessé –, akkor egészen másfajta kép tárul elénk. Az ország hét régiója között kiterjedését tekintve a dél-alföldi a legnagyobbak egyike – vagy maga a legnagyobb –, ugyanakkor a fejlettség, az ellátottság színvonalmutatói az országon belül igen kedvezőtlen helyzetű, elmaradott térségeinek jellemzőihez hasonlóak.

2. A dél-alföldi régió jellemzői

Tanulmányomban a legfontosabb statisztikai jellemzők tükrében bemutatom, hogyan is áll a Dél-Alföld a régiók versenyében az 1990-es évek utolsó harmadában. Az áttekintett jellemzők mindegyike közvetlen, avagy közvetett kapcsolatban áll a versenyképességgel, az adatok főleg 1998-ból származnak, ahol lehet, ott viszonyítási alapnak 1994-et, vagy 1995-öt választottam.

(a) Nagyságrend

- A Dél-Alföld területét tekintve az ország legnagyobb régiója.

- A népesség száma – a fővárost magába foglaló Közép-Magyarországot nem számítva – csupán egy régióban, az Észak-Alföldön nagyobb.

(b) *Fejlettség*

- A gazdasági fejlettség legátfogóbb mutatószáma, az egy lakosra jutó GDP² alapján 1998-ban a Dél-Alföld az ország 7 régiója közül csak az 5. helyet foglalja el, csupán Észak-Magyarországot és az Észak-Alföldet előzi meg. Az egy főre jutó GDP az országosnak mindössze háromnegyedét éri el. A térség gazdasági növekedése nem kielégítő, az utóbbi néhány év alatt számottevően nőtt az országos átlagtól való elmaradás, és 1998-ban Dél-Dunántúl is megelőzte a régiók rangsorában.

(c) *Vállalkozás, mint termelési tényező*

- Nagy vállalkozói kedv, sok – de kicsi – vállalkozás jellemzi a dél-alföldi régiót. A működő vállalkozások száma csupán a közép-magyarországi régióban nagyobb. A vállalkozások sűrűségmutatója, az ezer lakosra jutó működő vállalkozások száma tekintetében már csak az 5. hely jut Dél-Alföldnek (1. táblázat).
- A külföldi érdekeltségű vállalkozások terén a régió pozíciói gyengülnek, mind a külföldi érdekeltségű működő vállalkozások száma, mind a lakosságszámhoz mért nagyságrend terén az elmúlt 4 évben romlott a régió helyezése (1. táblázat).

1. táblázat Ezer lakosra jutó működő vállalkozások és külföldi érdekeltségű működő vállalkozások száma

Régió	Működő vállalkozás				Külföldi érdekeltségű működő vállalkozás			
	rangsorszám		ország=100		rangsorszám		ország=100	
	1994	1998	1994	1998	1995	1998	1995	1998
Közép-Magyarország	1	1	137	140	1	1	192	204
Közép-Dunántúl	3	4	96	91	5	5	64	59
Nyugat-Dunántúl	4	2	94	97	2	2	120	111
Dél-Dunántúl	2	3	111	95	4	3	72	70
Észak-Magyarország	7	7	63	69	7	7	24	26
Észak-Alföld	6	6	68	74	6	6	24	33
Dél-Alföld	5	5	90	90	3	4	92	67
Magyarország	-	-	100	100	-	-	100	100

² Lásd Katona Tamás és Pukli Péter írását ebben a kötetben (a szerk. megjegyzése).

(d) Humán erőforrás, mint termelési tényező

- Közép-Magyarország (Budapest) után a legtöbb aktív kereső a Dél-Alföldön található.
- Az ország más térségeihez képest meglepően alacsony a munkaerő képzettsége, iskolázottsága.
- Kevés a diplomás, a diplomával rendelkezők aránya az aktív keresők körében csak két régióban alacsonyabb, mint a Dél-Alföldön. Pedig a képzésben jelentős a térség szerepe, a felsőfokú oktatási intézmények hallgatóinak száma egyedül Közép-Magyarországon (Budapesten) nagyobb (2. táblázat).
- A középiskolai végzettség arányai egyenesen katasztrofálisak, az ország valamennyi régiója közül a Dél-Alföldön található a léghalibb arányban olyan aktív kereső, aki elvégezte a középiskolát (2. táblázat).

2. táblázat Diplomások és középiskolai végzettségük aránya az aktív keresők körében (1996)

Régió	Diplomások		Középiskolai végzettségük	
	rangsorszám	arány, %	rangsorszám	arány, %
Közép-Magyarország	1	23,0	1	35,5
Közép-Dunántúl	7	13,4	6	28,1
Nyugat-Dunántúl	6	13,4	2	31,6
Dél-Dunántúl	4	14,8	4	29,2
Észak-Magyarország	2	16,7	3	31,6
Észak-Alföld	3	15,0	5	28,5
Dél-Alföld	5	13,6	7	28,1
Magyarország	-	16,8	-	31,3

(e) Befektetés, mint termelési tényező

A régióban megvalósuló beruházások nagyságrendje aránytalanul alacsony, a térség nem vonzza eléggé a beruházásokat, a befektetőket. A lemaradás gyökerét itt kell keresni, ugyanis nagyon kevés az iparfejlesztés, a nagy súlyú agrárszféra pedig rendkívül tőkeszegény:

- Az ország legnagyobb területű és népességnagyságát tekintve is kiemelkedő dél-alföldi régiója mindössze a 6. helyet foglalja el – tartósan – a beruházások értékösszege szerinti régiós rangsorban.
- A népesség 13,4%-ával rendelkező régió az ország beruházásaiból mindössze 8,3%-kal részesedik. Ebből következően a gazdasági szervezetek beruházásaiból egy lakosra sehol sem jut olyan alacsony összeg, mint a Dél-Alföldön.

Közép-Dunántúlon és Nyugat-Dunántúlon gazdaságfejlesztésre lakosonként közel kétannyit fordítanak (3. táblázat).

- A külföldi tőke sem ide igyekszik, a külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje nagyságát tekintve a régió az 5. helyen áll. Kevés a külföldiek ún. „zöldmezős” beruházása (4. táblázat).

3. táblázat A gazdasági szervezetek beruházásaiból egy lakosra jut (1998)

Régió	Rangsorszám	1000 Ft
Közép-Magyarország	1	249
Közép-Dunántúl	2	193
Nyugat-Dunántúl	3	191
Dél-Dunántúl	5	114
Észak-Magyarország	4	152
Észak-Alföld	6	109
Dél-Alföld	7	105
Magyarország	-	171

4. táblázat Külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje (1998)

Régió	Rangsorszám	Megoszlás, %
Közép-Magyarország	1	65,8
Közép-Dunántúl	4	6,1
Nyugat-Dunántúl	2	8,9
Dél-Dunántúl	7	3,0
Észak-Magyarország	3	7,3
Észak-Alföld	6	4,4
Dél-Alföld	5	4,5
Magyarország	-	100,0

(f) Gazdasági szerkezet

- A térség gazdaságában a mezőgazdaság kiemelkedő szerepet tölt be, az ország valamennyi régiója közül itt él a legtöbb mezőgazdasági aktív kereső, és arányait tekintve is a Dél-Alföldön a legnagyobb az agrárnépesség.
- A mezőgazdaság nagy súlyát, jelentőségét jelzi a fontosabb agrártermékek termelésében betöltött szerep. Így pl. a dél-alföldi régió termeli a legtöbb búzát az országban, a második helyet foglalja el a kukoricatermelésben, és itt tartják a legtöbb sertést.
- A régió GDP-jének 13%-át a mezőgazdaság adja. Összehasonlítául: országosan ez az arány 6% alatt van, az EU átlaga pedig mindössze 2%.

- A mezőgazdaság nagyobb részesedése mellett az ipar szerepe az országos átlag alatti és az ipar szerepvesztése folytatódik. Az ezer lakosra jutó ipari foglalkoztatottak nagysága tekintetében a Dél-Alföld a 6. helyen áll az országban, csak az észak-alföldi régióban alacsonyabb az ipar szerepe a foglalkoztatásban. Négy évvel korábban a Dél-Alföld még a 4. helyen állt, azóta két régió is megelőzte (5. táblázat).
- Az ipari termékkibocsátás (ipari értékesítés) nagyságrendjében is az utolsó előtti helyen áll a Dél-Alföld. Az országos adatból történő részesedés négy év alatt 9,6%-ról 6,6%-ra esett vissza.
- Az ipari exportból még ennél is kisebb a Dél-Alföld részesedése, és ez is csak a 6. helyhez elég az ország régiói közötti nagyságrendben. E téren egyértelműen Dunántúl vezet, két dunántúli régió is megelőzi Közép-Magyarországot (6. táblázat).

5. táblázat Ezer lakosra jutó ipari aktív kereső

Régió	Rangsorszám		Fő	
	1994	1998	1994	1998
Közép-Magyarország	7	3	66	74
Közép-Dunántúl	2	2	100	100
Nyugat-Dunántúl	1	1	105	109
Dél-Dunántúl	5	5	68	65
Észak-Magyarország	3	4	87	67
Észak-Alföld	6	7	67	58
Dél-Alföld	4	6	75	62
Magyarország	-	-	78	74

6. táblázat Ipari export értéke (1998)

Régió	Rangsorszám	Megoszlás, %
Közép-Magyarország	3	21,1
Közép-Dunántúl	2	28,0
Nyugat-Dunántúl	1	28,2
Dél-Dunántúl	7	5,1
Észak-Magyarország	4	6,3
Észak-Alföld	5	6,1
Dél-Alföld	6	5,2
Magyarország	-	100,0

Dél-Alföld iparát érintően célszerű némi nemzetközi kitekintést tenni. Az ipari alágazatok fejlődésképesége közismerten igencsak eltérő, nemzetközi tapasztalatok szerint az átlagot meghaladó, gyors fejlődést tudnak elérni az ipar

tudásintenzív területei, valamint a csúcstechnológiát alkalmazó területek. Magyarországon is megjelentek ezek az új tevékenységi körök, elég csak az autógyártásra, az elektronikai, vagy a számítástechnikai termékek gyártására utalni. A fejlődésbeni különbségeket érzékelteti a termelés hagyományosabb területein tapasztalható visszaesés szembeállítás a gépiparral. Miközben Magyarországon a gépipar termelése 1998-ban 277%-át tette ki az 1990. évinek, addig a textilipar 70, az élelmiszeripar 86 és a mezőgazdaság bruttó termelése 72%-át.

A Dél-Alföld sajátos problémája, hogy ami az országban növekedett, az ebben a régióban igen kis részarányt képvisel, és nem is fejlődött, míg ami csökkent, az a régió gazdaságában jelentős súlyú. A Dél-Alföldön hagyományosan magas az élelmiszeripar és a textilipar szerepe, az ipari foglalkoztatottak fele ezekben az ágazatokban tevékenykedik, miközben országosan csak 35%-a. Az 1990-es években a Dél-Alföldön is módosulások történtek az ipar szerkezetében, azonban ez alapvetően „tönkremenésen” alapuló struktúraváltásnak tekinthető, nem pedig az életképebb alágazatok gyorsabb fejlődése eredményének. Mindezek olyan következményekkel jártak, hogy a térség gazdaságában nem kielégítő a növekedés, Dél-Alföld pozícióvesztést szenvedett el az ország többi régiójával szemben, aminek következtében az életkörülmények is a gazdaságban elért pozíciókhoz igazodnak.

(g) Jövedelem

- Az egy főre jutó bruttó jövedelem nagyságát tekintve Dél-Alföld az 5. helyen áll a régiók között (7. táblázat). (Pedig a lakosság egy jó része „második műszakot” is teljesít a mezőgazdaságban.)
- Az alkalmazásban állók keresete terén csak a 6. helyre elegendő a Dél-Alföld gazdasága, egyedül Észak-Alföldön keresnek kevesebbet a munkaviszonyban állók.
- Ugyanaz a helyzet a nyugdíjak nagysága terén is, ami természetes következménye a nyugdíjak alapját képező keresetek alakulásának.

7. táblázat Egy főre jutó évi bruttó jövedelem és a havi átlagnyugdíj, 1998

Régió	Bruttó jövedelem		Átlagnyugdíj	
	rangsorszám	ezer Ft	rangsorszám	ezer Ft
Közép-Magyarország	1	441	1	34,9
Közép-Dunántúl	2	394	2	32,9
Nyugat-Dunántúl	3	385	5	30,9
Dél-Dunántúl	4	357	4	31,0
Észak-Magyarország	6	335	3	31,3
Észak-Alföld	7	322	7	29,4
Dél-Alföld	5	349	6	29,4
Magyarország	-	378	-	32,0

A jövedelmi helyzet visszatükröződik a háztartások különféle javakkal való ellátottságában és felszereltségében:

- A személygépkocsi ellátottságban – a közép-magyarországi régióval holtversenyben – a 4-5. helyen áll a Dél-Alföld. A jövedelmeknél elért helyezésnél jobb ellátottság részben abból adódik, hogy a mezőgazdaságban a külterületeken élők körében a gépkocsi munkaeszköznek tekinthető (8. táblázat).
- A telefonellátásban – minimálisan előzve az utolsó helyezett Észak-Alföldet – a 6. helyen található Dél-Alföld.
- A nyaralókkal való ellátottság terén – ugyancsak Észak-Alfölddel holtversenyben – a 6-7. helyen található régióink.

8. táblázat Száz háztartásra jutó személygépkocsi és nyaraló, 1998

Régió	Személygépkocsi		Nyaraló	
	rangsorszám	db	rangsorszám	db
Közép-Magyarország	4-5	36	1	10
Közép-Dunántúl	2	42	3	7
Nyugat-Dunántúl	1	46	4	6
Dél-Dunántúl	3	41	2	8
Észak-Magyarország	6	34	5	5
Észak-Alföld	7	30	6-7	3
Dél-Alföld	4-5	36	6-7	3
Magyarország	-	37	-	6

(h) Demográfia

A gazdaság állapota, a jövedelmi helyzet, az életkörülmények alakulása áttelesen hatással van a demográfiai mutatókra:

- A Dél-Alföldön kevés a gyermek, a fiatal és sok az idős ember. Az öregedési index – az idős népesség aránya a gyermeknépesség %-ában – Közép-Magyarország után itt a legkedvezőtlenebb (9. táblázat).
- A halandóság, az ezer lakosra jutó halálozások száma az egész országon belül a Dél-Alföldön a legmagasabb.

9. táblázat Öregedési index, 1998

Régió	Rangsorszám	Arány, % ^{a/}
Közép-Magyarország	1	97,5
Közép-Dunántúl	6	73,3
Nyugat-Dunántúl	3	88,7
Dél-Dunántúl	4	84,2
Észak-Magyarország	5	79,5
Észak-Alföld	7	68,4
Dél-Alföld	2	89,4
Magyarország	-	84,1

a/ Idős népesség a gyermeknépesség %-ban

3. Összegző gondolatok

A dél-alföldi – sok tekintetben nem pozitív – helyzetkép megismerése után feltehető a kérdés, mit lehetne, mit kellene tenni azért, hogy a régió javítson helyzetén, elinduljon a felzárkózás útján. Természetesen csak általános gondolatokat lehet megfogalmazni:

- A régió érdekében történő cselekvés alapvető feltétele annak felismerése, mi a leghasznosabb a térségnek. Ehhez látni kell, mi fejlődik a világban, mi fejlődik az országban, ebből mire van esély a térségben. Meg kell teremteni az esélyt, vagy a feltételeket az esély növekedéséhez. Az eltelt évtized arról szólt, hogy másutt nagyobb volt az esély, máshol hamarabb léptek, jobbat léptek.
- Természetesen ebben a térségben is születnek elgondolások, fejlesztési elképzelések. A kérdés csak az, kiállják-e az idő próbáját. Sokan támaszkodva a hagyományokra, a térségi adottságokra, a felhalmozott termelési tapasztalatokra az agrár háttérben, a mezőgazdaság fejlesztésében és az ezen alapuló élelmiszer-feldolgozásban látják a fejlődés kulcsát, a térség jövőjét és a mezőgazdaságot szeretnék fejleszteni elsősorban. Pedig a nemzetközi trendek szerint a mezőgazdaság fejlődőképessége korlátozott. Aránya a fejlett világ gazdaságában igen alacsony és csökkenő. Fordított összefüggést mutat a gazdaság fejlettségével, minél fejlettebb egy ország gazdasága, annál kisebb a mezőgazdaság aránya.
- Nem kevés ráfordítással sok fejlesztési program készült már a dél-alföldi régió különféle térségeiről, benne sok olyan ajánlással, ami az ország akár mind a hét régiójában igaz, érvényes. Kevés viszont az olyan ajánlás, amely kifejezetten a Dél-Alföldnek szól, amelyik a Dél-Alföld számára mondja meg a jelenlegi helyzetből történő előrelépés útját. Az eddigi programok nem hoztak áttörést, nem igen hagytak nyomot a térség gazdaságán.

Idő van, lépni kell. Az ország egy részén megindult a fejlődés, sok területen fel is gyorsult. A kérdés csak az: velünk vagy nélkülünk. Ha nem ismerjük fel az ezredforduló kihívásainak megfelelő válaszait, le fogunk maradni. A Dél-Alföldről szemlélve jelenleg így ítéltethők meg az 1990-es évek.

Felhasznált irodalom

- KSH 1994/a: *Területi Statisztikai Évkönyv*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH 1994/b: *Csongrád Megyei Statisztikai Évkönyv*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH 1996/a: *A gazdasági aktivitás és a foglalkozási összetétel regionális alakulása Magyarországon*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH 1996/b: *Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH 1998/a: *Területi Statisztikai Évkönyv*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH 1998/b: *Csongrád Megyei Statisztikai Évkönyv*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH 1998/c: *A bruttó hazai termék (GDP) területi megoszlása 1998-ban*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.